

Piše: Miloš Starović

Kraj jedne ere – Od ekonomske integracije do izolacije Rusije, Miloš Starović, Clio, 2023.

Rusofobija protiv rusofilije

Dovlatov svakako nije Čehov. Ali opet, niko nije Čehov! A možda je veća nevolja što, nakon Dovlatova, niko nije ni Dovlatov! Možda je zato sa Rusijom danas kako jeste: ima Brežnjeva (mada bez obrva), ali nema Dovlatova, ni kod kuće ni u emigraciji. Ili ga ima, ali ćemo i za njega čuti tek kada ga više ne bude? Ako se Brežnjev ne pobrine da ne bude ni nas.

Teofil Pančić, „Serjoža u slobodnom svetu“, Vreme, 21. jul 2022.

Samo nekoliko sati nakon što je izvršena invazija na Ukrajinu, istaknuta pozorišna kritičarka Marina Davidova napisala je otvoreno pismo kojim se suprotstavila ratu. Ni Ruskoj dumi nije trebalo mnogo vremena da progura dekret koji predviđa čak i do petnaest godina zatvorske kazne ukoliko se kritikuje invazija ili šire pogrešne informacije o njoj. Međutim, nigde nije definisano šta znači kritika ili pogrešna informacija, te je jasno ko donosi krajnji sud. Bojeći se za svoj život, Marina Davidova je napustila Rusiju. U Evropi je nije dočekala bolja situacija, s obzirom na to da zbog sankcija ruske kartice više nisu radile i bila je, generalno, doživljavana kao agent sistema od kojeg je svim snagama bežala. Kada sam ovo pročitao, podsetilo me je na period bombardovanja. Svi smo bili kažnjeni, i oni koji su podržavali režim, i mi koji smo mu se suprotstavljali. Ni njima ni nama nije ginulo sklonište svih sedamdeset sedam noći. Kao što 1999. godine skoro nije bilo moguće biti dobar Srbin, tako su i proleća 2022. godine Marini Davidovoj drugovi rekli da je „ideja da je Rus dobar stvar prošlosti“. Ivan Krastev, šef Centra za liberalne studije sa sedištem u Sofiji, navodi da, iako postoji osnov za kritikovanje stanovništva što je većinski inertno i ne negoduje javno, ne treba zaboraviti da je reč o brutalnoj policijskoj državi u kojoj je biti izdajnik gore nego biti neprijatelj. Tako je danas i sa našim poznanicima u Rusiji,

NAKON KRAJA
HLADNOG RATA
ZAPAD JE
OČEKIVAO DA ĆE
RUSIJA IZABRATI
PUT KOJI JE
IZABRALA
POSLERATNA
NEMAČKA.
MEĐUTIM,
PONAŠANJE
RUSIJE TOKOM
PROTEKLE
DECENIJE
PODSEĆA NA
NEMAČKU U
PERIODU POSLE
PRVOG, A NE
DRUGOG
SVETSKOG RATA

sa kojima se ne možemo čak ni neformalno dopisivati kanalima za instant poruke današnjice, s obzirom na strah koji je prisutan u društvu. Ivan Krastev takođe navodi interesantnu paralelu da je nakon kraja Hladnog rata Zapad očekivao da će Rusija izabrati put koji je izabrala posleratna Nemačka. Međutim, ponašanje Rusije tokom protekle decenije podseća na Nemačku u periodu posle Prvog, a ne Drugog svetskog rata.

Jednu od najupečatljivijih definicija trovačke kulture izopštavanja (toxic cancel culture) dao je profesor Nikolas Kristakis sa Univerziteta Jejl. U definiciji profesora Kristakisa kultura izopštavanja obuhvata tri dimenzije: I) formiranje jata; II) težnju da se neko otpusti ili disproporcionalno kazni; III) izjave u okviru „Overtonovog prozora“. Overtonov prozor je definisan kao politički termin koji obuhvata ideje koje se uklapaju u politički mejnstrim. Najistaknutiji javni stav na koji sam naišao u trećoj nedelji od početka invazije je stav novinara Njujork tajmsa Spensera Bokata Lindele, čiji naslov najbolje opisuje preovlađujuću euforiju: „Putin se sankcioniše, ali Rusija se izopštava.“ Osim dobro poznatih primera kako su Dizni (Disney) i Verner Bros (Warner Bros) pauzirali sa puštanjem novih naslova, kao i suspenzije poslovnog delovanja Meksikonske, Koka-Kole (Coca Cola) i Starbaksa (Starbucks), najslikovitiji primer je kako su supermarketi u Sjedinjenim Državama izbacili rusku votku sa polica, dok je Metropolitan opera prekinula saradnju sa najistaknutijim sopranom Anom Netrebko, koja je odbila da se javno distancira od predsednika Putina. Već su tada Evrovizija, FIFA i Paraolimpijske igre zabranile da Rusija bude zastupljena na ovim međunarodnim manifestacijama. Bokata Lindel zapravo postavlja pitanje da li ovakve mere mogu preokrenuti tok rata i da li kultura izopštavanja (cancel culture) pokazuje kako se rat „metaboliše“ kroz društvene mreže.

Vikend nakon najizazovnije radne nedelje u mojoj dosadašnjoj karijeri obeležilo je nekoliko krajnje neprijatnih situacija. Kako je krizni štab bio u Londonu, voznu kartu na liniji London-Pariz često sam menjao, ponekad i u poslednjem trenutku. Kada je jednom prilikom asistentkinja pozvala operatera zaduženog za rezervacije poslovnih putovanja i diktirala moje prezime, došavši do slova R rekla je R kao Rusija, operater joj je rekao: „Molim vas da ne upotrebljavate tu reč. Koristite neku drugu, poput Rim ili Rio.“ Doživio sam takođe i da budem izbačen iz taksija u centru Londona, jer je taksista dok sam razgovarao sa suprugom načuo da govorim ruski jezik. Gospodin iz Esekse mi je jasno dao do znanja da ne prevoze Ruse, zbog strašnih slika koje danonoćno emituju televizije. Osećao sam se dosta poniženo, i to ne zbog skandaloznog postupka jednog čoveka u prestonici anglosaksonskog demokratskog sveta, već zbog toga što sam i sam počeo da se pravdam navodeći da sam poreklom Srbin, da je svaka normalna osoba protiv rata, kao i da sam zaprepašten slikama koje dolaze do nas sa ratnih područja. Do tada mi se to samo jednom desilo, tokom mog prvog boravka u inostranstvu, 2002. godine, takođe u Londonu, gde sam kao srednjoškolac bio u letnjoj školi jezika. Sa nekolicinom Srba polaznika isticao sam da smo iz Savezne Republike Jugoslavije, jer je bilo preteško biti Srbin u tom periodu a da se pritom ne upuštaš u krajnje ne-

Knjiga Miloša Starovića „Kraj jedne ere“, koju je nedavno objavio Clio, donosi izuzetnu, ličnu baštinu neposrednih doživljaja turbulentnih geopolitičkih dešavanja na istoku Evrope od poslednje decenije 20. veka pa sve do danas. Ovo iskustvom prožeto delo, počev od autorovog školovanja u Beogradu, studija u Evropi, boravka u Rusiji, sve do njegovog angažmana u svetskim finansijskim centrima i učešća u intenziviranju fokusa a potom i zatvaranju ruskog tržišta, puno je pronicljivih zapažanja. Autor je uspeo da na jednostavan i

prijemčiv način predstavi kompleksne svetske događaje koji su oblikovali njegov život i karijeru, ali i

čitavu našu epohu. Ovi događaji pokrivaju svetsku integraciju i izolaciju jedne velike ekonomije i društva, prema kome je on, svestan njegovih visokih kulturnih dometa, zadržao izvesnu osetljivost. Zahvaljujući pitkom stilu, duhovitim, mudrim i umesnim anegdotama „Kraj jedne ere“, kao jedinstveno autobiografsko beleženje sutona jednog i rađanja novog sveta, čita se u jednom dahu.

Danas, u dogovoru sa izdavačem, objavljuje odlomak iz ove knjige. Oprema teksta je redakcijska.

Ruski i ukrajinski državljani sa Novosađanima na protestu protiv rata u Ukrajini

Foto: BETAPHOTO / Dragan Gojic

prijatne, generalizovane debate koje rezultiraju unapred smišljenim prekorom.

Da je teško pronaći neku sredinu kada je reč o kulturi izopštavanja, svedoči zatvaranje ruskog disidentskog kanala TV Kiša, koji su zatvorile vlasti u zemljama Baltika. Kada je počela invazija, novinari istaknutog disidentskog medija su pronašli utočište u Letoniji. Međutim, samo osam meseci kasnije novinari su optuženi da su pokušali da ostvare kontakt sa svojim sunarodnicima koji su poslali na front, pa makar i svrha te ideje bila da se pomognu oni koji su tu i protiv svoje volje nakon talasa mobilizacije koji je pokrenut u jesen 2022. Da su stvari izmakle kontroli vidi se i u izjavi ukrajinskog ministra kulture koji ističe: „Kada dobri Rusi pomažu zlim Rusima, da li svet može napokon da shvati da su svi oni isti.“ U aprilu 2022. godine, kada smo već izašli sa ruskog tržišta nakon dvomesečnog rada kao u fabrici, imao sam osećaj mamurluka. To je onaj mamurluk koji se javlja ne kao posledica pijanstva već zbog stresa, fizičke iscrpljenosti, ali i razmišljanja o trenutnoj situaciji za koju ne osećaš krivicu, ali ti je strašno mučna. Ponekad se zapitam, kroz prizmu svih makroekonomskih i geopolitičkih kriza kojima sam svedočio, postoji li svetski problem koji može da se zaobiđe.

Krajem proleća ponovo sam počeo sa službenim putovanjima. U Finskoj je strah od Rusije bio uočljiv i u neobaveznim dnevnim razgovorima, i u formalnim službenim diskusijama. Jasno je bilo da je javno mnjenje u potpunosti favorizovalo pristupanje NATO-u, do te mere da su javno ispoljavali strah da i Finska može biti jedna od sledećih meta u planovima Kremlja. Baš u to vreme, Finske železnice su suspendovale liniju voza Helsinki - Sankt Peterburg, koji je do tada saobraćao dva puta dnevno. Ova vozna linija, koja je spajala Helsinki sa nekadašnjom ruskom prestonicom bila je čuvena po tome što je bila veoma ekonomična jer je vožnja trajala samo tri i po sata, i zato što je prolazeći kroz prirodne lepote oblasti Karelija putnicima pružala posebno iskustvo. Uvek su me impresionirali vozovi, pogotovo oni brzi francuski, kojima si od Pariza do Marselja mogao da stigneš za samo tri sata ili vozna linija Eurostara koji prevozi putnike između Londona i Pariza za samo dva sata i petnaest minuta. To moje oduševljenje vozovima proizlazi iz skrivene mašte u kojoj tražim gradove koji su jednako udaljeni od Beograda istom kilometražom. Kako bi to izgledalo da za oko tri sata možemo doći vozom iz Beograda do Venecije, Beča ili malo duže, čak i do Istanbula. Mi koji to nismo iskusili u svojoj zemlji možemo samo da sanjamo, a sanjače i oni koji ne mogu više da koriste brzi transport između Helsinkija i Sankt Peterburga. U to me je uverila prijateljica Julija koja dvadeset godina živi u Londonu i preko Helsinkija se vraćala iz Moskve, gde je bila u poseti majci koja nije dobrog zdravlja. Julija je putovala

tri i po sata poznatom brzom „crvenom strelom“ (Krasnaya strelka) na liniji Moskva - Sankt Peterburg. Potom je uzela noćni autobus iz Sankt Peterburga za Helsinki sa četiri sata vožnje i tri sata kontrole na graničnim punktovima. Julija mi je ispričala kako je nakon ruske granice vozač rekao nervoznim glasom „minus pjat“ (minus pet), a Julija pomislila da je mislio na temperaturu i začudila se jer je već bilo proleće. On je mislio na pet ljudi manje iz autobusa koje nisu pustili preko granice iz raznih razloga. Neki su bili lekari, pa se smatralo da ne pripadaju kategoriji koja treba da napušta zemlju u jeku vanrednih situacija, a nekima prosto nisu priznali zdravstveno osiguranje izdato u Rusiji, kao validno za prelazak na teritoriju zemalja Evropske unije.

S druge strane okeana, momenat koji neću zaboraviti je kada sam, na prolećnim danima MMF-a, u toku pauze za ručak u hotelu „Hej Adams“ (The Hay-Adams Hotel) u Vašingtonu, sa pogledom na Belu kuću, odgovorio na poziv kolege iz banke koji je poreklom Rus, ali živi u Italiji. Po navici, počeli smo da razgovaramo na ruskom, da bih nakon samo nekoliko trenutaka uočio da je nastao muk i da skoro svi u sali gledaju ka meni. Brže bolje prešli smo na italijanski, i prisutni su se spokojno vratili ručku. Delikatna situacija u sklopu delikatesnog menija! Čak je i prestižni Njujork tajms pisao o povećanju diskriminatornih komentara, kao i drastičnom smanjenju posetilaca u ruskim restoranima u Njujorku.

Oko Vasiksa 2022. počeli su već da pristižu posetioci iz Rusije u Evropu. Na evropskim geografskim širinama, jedine moguće rute su bile preko Beograda i Istanbula, a sa azijske strane preko Jerevana, Bakua ili Dubajja. O tome koliko Rusi, bez obzira na generacijske razlike, ne komentarišu svetska dešavanja, svedoče društvene mreže, na kojima su se jedva mogle uočiti fraze poput „dajte šansu miru“ ili „hoću da živim kao sav normalan svet“. Donekle mogu da razumem, jer ni ja kada odem u Beograd na glasanje ne pišem za koga glasam, niti koga podržavam, ali imam smelosti da napišem „Izađi i glasaj, zaštitimo demokratiju. Svaki glas je bitan“. Isto kao što sam u toku referenduma za Bregzit juna 2016. jasno istakao stav da sam za ostanak u EU, imajući u vidu koliko je ljudi dalo život za ujedinjenu Evropu. Koja je granica prihvatljive doze eventualne verbalne odbrane poput banalnih opravdanja „Mi se ne bavimo politikom“. Dodatno tragikomična situacija kojoj sam prisustvovao je kada su u tržnom centru Bon Marš u Parizu postavili natpis da je kupovina robe ukoliko ste Rus dozvoljena isključivo ako se saglasite da nećete taj predmet izneti sa područja EU u Rusiju, niti ćete ga koristiti u Rusiji, bilo da kupac planira da tu zemlju poseti ili da ga nekome u Rusiji pokloni. Pored britanskih sankcija, kojima su zamrznuća sredstva oligarha na britanskim računima, zabrana kupovine autentičnih luksuznih proizvoda sa tla Evrope je ono što je zaista ponizilo

DA SU STVARI IZMAKLE KONTROLI VIDI SE I U IZJAVI UKRAJINSKOG MINISTRA KULTURE KOJI ISTIČE: „KADA DOBRI RUSI POMAŽU ZLIM RUSIMA, DA LI SVET MOŽE NAPOKON DA SHVATI DA SU SVI ONI ISTI“

zlatnu generaciju Rusa, uporedo sa odsecanjem zemlje ukidanjem direktnih letova za evropske prestonice. I tu se postavlja jedno teško pitanje: Da li je moguće dozirati otklon prema Rusiji, balansirati efektivne mere sankcija, ali istovremeno pružiti neku vrstu podrške kada je reč o pitanjima koja nisu politika, već zapravo jedna strašna svetska tragedija koja indirektno utiče na živote svih nas. Jasno je da je izuzetno teško mladim generacijama Rusije da otvore javnu debatu, čak i onima koji žive u Evropi, da istaknu svoje mišljenje i rasuđuju, ako ne žele da se upuste u javna osuđivanja. Šta ih u tome toliko sputava, pogotovo znajući koliko imaju žal za Evropom i životom u njoj? Kao što je kovid 19 bio prva pandemija u eri društvenih mreža, tako je rat u Ukrajini prvi sukob takvih razmera koji je svakodnevica na društvenim mrežama. S druge strane, da li bi bilo strateški pametnije da je Evropa, na primer, zvanično organizovala vizne programe za visokokvalifikovane Ruse koji bi poželeti da nastave život u Evropi i oplemene nas svojim znanjima i veštinama?

Koja je dovoljna distanca od autoritarnog režima? Na to pitanje odgovara Igor Levit, rusko-nemački pijanista rođen u Rusiji, koji kaže da zapravo i nije komplikovano ono što se od umetnika traži: „To što si muzičar ne oslobađa te činjenice da si građanin, da treba da preuzmeš odgovornost.“ Protivnici agresije u javnom prostoru su zaista retki. Jedna od njih je Natalija Sindejeva, disidentkinja koja je učestvovala u kreiranju opozicione televizije TV Kiša (TV Dožd) koju je morala zatvoriti usled pritisaka režima: „Nikada se nisam bojala posledica. Shvatila sam da u sebi posedujem veliku neustrašivost. Nikada nisam znala za drugačije.“

Gnev u međunarodnim odnosima se da preliti i na međuljudske odnose. To sam iskusio kada me je hedhanter iz Britanije ruskog porekla na ruskom jeziku zamolio da preporučim kadrove za ozbiljnu poziciju sa sedištem ili u Zagrebu ili u Cirihu. Konkurs za poziciju u odeljku ukrajinske kompanije bio je napisan na ruskom, ali je jedini uslov bio da kandidat ne poseduje ruski pasoš.

***

U svem ovom geopolitičkom metežu, Beograd je jedini grad u Evropi koji je poslao slike u svet sa pro-ruskim demonstracijama. Sve bi donekle imalo smisla kada bi to bio istinski protest protiv rusofobije ili kensel kulture (kulture izopštavanja), što je bio trend u određenim zemljama na Zapadu. Međutim, Beograd ni u vreme raspada Jugoslavije nije gajio revizionistički stav prema kulturno-umetničkoj ostavštini bivše države. Nikada nikome ne bi palo na pamet da sada skida sa repertoara dela Čehova ili Tolstoja. Stoga, nije sasvim jasan motiv ovih demonstracija podrške, ali svakako da nije utemeljen na porivu da se stane u odbranu jedne velike kulture kakva je ruska. Vredi spomenuti da je nemali broj ruskih umetnika emigrirao u evropske prestonice, poput Berlina, u nadi da nastave da razvijaju rusko pozorište, koje je dostiglo svoj vrhunac u periodu globalizacije. U periodu od 2010. do 2022, za svaku gostujuću predstavu pozorišta iz Moskve i Sankt Peterburga u Londonu, Parizu i Njujorku uvek se tražila karta više. Umetnici koji su emigrirali ističu da nisu mogli da prilagode daske koje život znače potrebama trenutnog političkog narativa, a pogotovo da izvode predstave u institucijama koje su markirane znakom Z. Profesionalni poziv je jedno, dok bi prihvatanje asimilacije svog poziva za istinske umetnike bilo neprihvatljivo.

KADA JE JEDNOM PRILIKOM ASISTENTKINJA POZVALA OPERATERA ZADUŽENOG ZA REZERVACIJE POSLOVNIH PUTOVANJA I DIKTIRALA MOJE PREZIME, DOŠAVŠI DO SLOVA R REKLA JE R KAO RUSIJA, OPERATER JOJ JE REKAO „MOLIM VAS DA NE UPOTREBLJAVA TE TU REČ. KORISTITE NEKU DRUGU, POPUT RIM ILI RIO“